

Magtymguly syrly dünýä: «Ýaþy nädendir?»

Category: Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyny öwreniş

написано kitapcy | 23 января, 2025

Magtymguly syrly dünýä: "Ýaþy nädendir?" MAGTYMGULY SYRLY DÜNÝÄ

Magtymgulyşynas Hanpolat Nurpoladow Magtymguly atamyzyň döredijiliginde duş gelýän tapmaça-matal häsiýetli şygyrlarynyň jogaplaryny tapmak bilen meşgullanan zehinli türkmen žurnalistidir.

Kitapçylar saýty onuň öň Magtymgulynyň «Turgul diýdiler» goşgusy baradaky makalasyны okyjylara ýetiripdi. Biz onuň käbir goşgular boýunça pikirlerini ýene-de okyjylarymyzyn dykgatyna hödürleýäris.

► «ÝAŞY NÄDENDIR?»

Akyldar tapmaça häsiýetli şu goşgusyny öz döwürdeşi Durdy şahyra ýüzlenip ýazypdyr. Magtymgulynyň orta atýan sowallaryna berilmeli jogaplar bize gelip ýetmändir. Şonuň üçinem şygryň jogaplaryny okyjylara ýetirmäge synanyşyk etdik.

Durdy şahyr, senden habar alaýyn,
Öten pygamberiň ýaþy nädendir?
Hökmi Süleymanyň ýaþyl töwtini,
Magrahyň gappsy, gaþy nädendir?

Magtymguly Hakdan kelam inen, yslam dinini esaslandyran Muhammet pygamberi (s.a.w) esaslandyran bolmaly. Her bir musulman 63 ýaşa – pygamber ýaþyna ýetende, ony sadaka berip belläp geçýär. Bendiň üçünji setirindäki «towtin» – ýaþalýan ýer, rezidensiýa diýen manylary aňladýar. Bu ýerde Muhammet pygamberiň (s.a.w) asmanyň ýedi gatynyň gapysyny, ýagny nurdan bolan perdelerini açyp, Allanyň huzuryna barşy barada aýdylýar. Ýaradan ýedi gat gögi döredende onuň her birini

gymmat bahaly daşlardan döredipdir. Şahyryň «Ýaşyl zümerret» şygrynda ýedi gök hakynda, olaryň atlary, nämeden ýasalandyklary jikme-jik beýan edilýär.

Ilki asman tutmuş ahterden zynat,
Ady Rafýe, asly ýaşyl zümerret...

Ikinji gat gögi diýsem bu başdan,
Ady Arkalawyndyr, asly kümüşden...

Üçünji gök, reňi aýynmaz otdan,
Ady Kaýdum, asly gyzyl ýakutdan...

Dördünji gat asman sorsaň nedendir?

Ady Magun, asly ak hünjüdendir...

Bäşinji gat gönü sorasaň menden,
Ady Renka, asly gyzyl altyndan...

Altynjy gat gögi söýlesem ýatdan,
Ady Defna, asly sary ýakutdan...

Sorsaň ýedinji gat gökdäki syrdan,
Ady Ajabadyr, asmany nurdan...

Magtymguly «gaş» sözünü megerem, şu ýagdaýdan ugur alyp döreden bolsa gerek. Gelin-gyzlarymyzyň şaý-sepleriniň gaşlary ýaňky gymmat bahaly daşlardan goýulýar.

Ol ne kimdir ýurtdan gaçdy-dargady,
Ol ne kimdir dostun ýelden sargady,
Ol ne kimdir ýska-sähra ugrady,
Semerden asasy, peşi nädendir?

«Ýurtdan gaçyp dargan» Lut pygamber bolsa gerek. Dini rowaýatlara görä, Lut öz tiredeşleriniň arasynda Allanyň iberen wekili, öwüt-ündewçisi hökmünde çykyş edýär. Emma onuň aýdanlaryna gulak asmaýarlar, şäheriň adamlary azgynlyk (beçebazlyk) etmeklerini dowam etdirýärler hem-de eger wagyz-

nesihatyny goýmasa, ony şäherden kowup çykarjakdyklaryny duýdurýarlar. Alla bu şäheri ýok etmegiň kararyna gelýär, oňa jezalandyryjy perişdeleri iberýär. Perişdeler Lutuň öýüne myhman bolýarlar. Şäheriň adamlary Lutdan myhmanlary bermegini talap edýärler. Lut pygamber her hili ýollar bilen olara garşylyk görkezýär. Perişdeler adamlardan gorkasy işiný ýoklugyny, şu gjäniň içinde gaçyp gitmegini oňa maslahat berýärler. Tañrynyň eradasy bilen Lutuň şäheriniň üstüne bela inýär, asmandan daş ýagýar. Bu waka türkmen klassyky edebiýatynda hem öz beýanyny tapypdyr. Andalypda şeýle setir bar:

«Ol Lut kany, ummaty huny-jiger etgen?»

Magtymgulyda-da: «Bibat olup dönsün Lutuň şährine» diýilýär.

■ «Dostuny ýelden sargan» pygamber

«Dostuny ýelden sargan» Ylýas pygamberdir. Armela diýen zalympatyşa bilen uruşmaly bolanda, dostlaryny, ýolbarslary çagyrmak üçin, ýelden olara habar ýollaýar.

■ «Sähra ugran» pygamber

«Sähra ugran» Musa pygamber bolmaly. Ol Gyzyl deňziň golaýyndaky sähralarda çopançylyk edipdir. Musanyň bir taýagy (asasy) bolupdyr, ony ýere taşlanda, ýylana öwrülüyän eken.

Ne aýypdyr, ne hata, bakdy goýun Musa-kelim...

Daýanar Musa asasy-mary gördüm şondadır...

Şahyryň öz goşgularyndan alınan şu mysallar hem biziň ýokarda aýdanlarymyza şáyatlyk edýär.

Ol kimdir bakyda mübtela galan,
Ol kimdir iline talaňlar salan,
Kyrk ýyl hijran çekip, saralyp-solan,
Özüne gürz uran kişi nädendir?

■ «Bakyda galan» pygamber

«Bakyda galan» Idris pygamber hasaplanýar, ol jennete girip,

hemisilik şol ýerde galypdyr. «Kysas-ul-Enbiýada» hem «Idris jennetde diri galypdyr» diýilýär.

■ «Iline talaň salanlar»

Taryhda atlary rowaýatlara, dini kitaplara girizilen, iline-gününe talaň salan zalym şalar, şahslar az bolmandyr. Emma şahyryň «Yaşy nädendir?» diýen şu eserinde atlary tutulýan şahslaryň bir döwürräkden ýaşanlygyny nazara alsaň, onda «iline talaň salanyň» Müsür patyşasy Pyrgaun (Faraon) diýmäge esas bar. Pyrgaun zalymlıgyň siwmoly hökmünde taryha giripdir.

■ «Kyrk ýyl hijran çeken» pygamber

«Kyrk ýyl hijran çeken» Ýakup pygamberdir. Andalybyň «Ýusup-Züleyha» dessanyny okanlar muny oňat bilyändirler. Pyragynyň «Ekip geçdi» goşgusyndan alınan bent hem aýdýanymuzy doly tassyklaýandyr.

Ol ne gardyr, mydam ýagar erimez,
Ol ne derýa, mydam joşar ýörimez,
Ol ne adam, suw içinde çüýrimez,
Akar gözleriniň ýaşy nädendir?

Bendiň birinji setiriniň aňyrsynda «Tyg ýarasy biter, söz ýarasy bitmez» diýen nakylyň manysy ýatan bolsa gerek. Ynsanyň göwnüne salnan söz ýarasy onuň kalbyndan ömürlik çykman galýar.

Ikinji setiriň çözgüdine köňül-göwün diýilse dogry bolar. «Joş göwnüm», «Bir köňül joşy» kimin söz düzümlerine duş gelinýär. Köňül joşar, ýone derýa ýaly akmaýar (ýörimeýär). «Nejeboglan» dessanynda: «Köňül derýa, dolar-daşar ýörimez» diýilýär.

■ «Suw içinde çüýrimez» pygamber

«Suw içinde çüýrimez» – Ýunus pygamberdir. Rowaýata görä, ony duşmanlary gämiden deñze taşlaýarlar, läheň balyk ony garnynda saklap, soň kenara çykarýar.

Ol ne agaç altmyş iki pudagy,

Kyrk sekiz köz onuň on iki sagdagý,
Ol ne handyr sekiz ermiş otagy,
Otagynyň içiniň aşy nädendir?

Başky iki setirdäki sanlaryň ýorgudyna geçmezden öň, ağaç sözüniň üsti bilen şahyryň nämäni aňlatmak isländigini aýdyňlaşdyralyň. Ferdöwsiniň «Şanama» epopeýasynda pirler Zalyň öñünde birnäçe sorag goýýarlar. Şolaryň biri:

«On iki ağaç gördüm, şeýle gelşikli,
Tarypa mynasyp, göm-gök eşikli,
Olaryň her haýsy otuz şahaly,
Bolmaz oň şu sandan üýtgän mahaly».

Zalyň pirlere beren jogaby:

«On iki ağaç hakda aýdyldy başda,
Otuzsha barmış her bir ağaçda.
On iki öý bir ýyldyr, jogap agalar.

Köne şa deregne täze şa geler,
Bir aý otuz gündür, sorsaň daragty.
Şeýdip aýlanyp dur dünýäniň wagty».

Şu mysallardan ýlylyň, aýyň meñzedilýändigini aňmak kyn däl. Magtymgulynyň «ağaç» diýyänini bir ýyl diýip alýarys. Indi ýlylyň-agajyň altmyş iki pudagynyň nämedigini bilmek galýar. Bir ýlda dört pasyl bar, dört pasyl on iki aýdan ybaratdyr. Bir aýyň içinde otuz gün, dört hepde, her hepdede ýedi gün bolýar. Her gün baş wagt namaz okalýar.

■ Geliň, indi ýlylyň-agajyň näce «pudagynyň» bardygyny hasaplap göreliň.

4 pasly, 12 aýy, 30 günü, 4 hepdäni, hepdäniň 7 gününü, her gün okalýan 5 wagt namazy goşsak, dogry 62 bolýar duruberýär. Ikinji setiriň jogaby: Sagdak-ýaýyň oky ýerleşdirilýän ýörite gap, 12 sagdak – bir ýıldaky 12 aý, her sagdakda 4 hepde – ok bar, ýagny, 12 aýda 48 hepdeden durýar diýmekdir. Soňky iki

setiriň jogabyna şahyryň «Asmanda ýaratdy sekiz jenneti, içinde tört aryk müsewwer ady» diýeni gabat gelýär. Wepaýynyň «Rownakyl-yslam» kitabynyň «uçmak sypatlary beýanynda» atly 30-njy babynda şeýle setirler bar:

Tört aryk bardyr, ol öýde akar,
Kim içер, katrasy janga ýakar,
Biri baldyr, biri suwdur, biri süýt,
Biri hamrdur, welikin janga tut.

Magtymgulynyn «içiniň aşy» diýýäni hem jennetde akýan aryklaryň biriniň bal, ikinjisiniň suw, üçünjisiniň süýt, dördünjisiniň keýpiňi göterýän içgi bolmagydyr.

Ol kimdir bakyda bir röwßen göz bar,
Öñünde magnysy dört müň dört yüz bar,
Atasy äridir, aşyk bir gyz bar,
Goşulmaz hüýrlere, daşy nädendir?

«Bakydaky röwßen göz» Muhammet pygamberdir (s.a.w). Sebäbi ol «ýagty saçyjy çyrag» diýlip atlandyrylypdyr. «Nejeboglan» dessanyndaky «Hezreti Resulyň alnynda nury» diýen jümle-de muny tassyklaman duranok. «Dört müň dört yüz» sanyň nämäni aňladýandygyny aýtmak çetin. Eger ol san şahs bilen baglanyşykly bolsa, Magtymgulynyn döredijiliginde köp duş gelýän «Dört müň dört yüz ýaşan Lukman Hekim» bolaýmagy ähtimaldyr.

«Atasy äri» bolup biläýjek How enedir. How ene Adam atanyň çep gapyrgasyn dan alnyp janlandyrylypdyr. How ene Adam atadan önen.

– Aýdyň diýer, ýandy janym,
Wepasy ýok bu dünýäniň,
Adam ata How enäniň,
Hem atasy, hem äridir.

«Görogly» eposyndan Aşyk Aýdyň bilen Göroglynyň aýdyşygyn dan alınan şu oýnam setirem çözgüdimiziň dürsdügine güwä geçýär.

Magtymguly aýdar, ýat etgil bizi,
Ýedidir garasy, akdyr sekizi,
Bir suratda nedir, oldur dokuzy,
Serindäki akly, huşy nädendir?

Gara erbetligiň alamaty hökmünde garalýar. Gara nebis, gara donly, ýüzi gara, garalyk ýapmak, gara gaýgy... ýaly söz düzümleri hem ol sözüň ýaramaz manyda az ulanylmaýandygyny görkezýär. Şonuň üçin «ýedi gara» ýedi gat ýerdäki dowzahdyr diýsek, ýalnyş bolmasa gerek. Ak gara sözünüň antonimi bolup, ol gowulygyň nysanydyr. Türkmen «Ak ýol arzuw etmek», «Ak pata bermek», «Aklyk almak» diýen ýaly jümleleri kän aýdýar. «Sekiz ak» bolsa, külli musulmanyň arzuwy sekiz jennetdir. Şahyryň özem «Ak – uçmahlyk diýrler, gara – tamuglyk» diýipdir. (uçmah – jennet, tamug – dowzah).

«Bir suratda nedir, oldur dokuzy» diýende, şahyr Zöhre (Wenera) saýýarasyny göz öñüne tutandyr.

«Magtymguly sözleýir, dokuz pelek Zöhresi» ýa-da «Ýedi ýerde, dokuz pelek üstünde» diýen setirler-de ony tassyklaýar. Şu ýerde surat sözünüň ulanylenty -da oňa Zöhre ýyldyzy diýmäge esas berýär. Sebäbi türkmenler owadan, görmegeý gyza surat ýaly diýýärler. Zöhre ýyldyzy hem gözelligiň, owadanlygyň simwoly hasaplanýar. Biziň sözümüzü tassyklap biläýjek bir rowaýat hem bar. Zemindäki azgynçylygyň öñüni almak, günä edýän adamlara jeza bermek barada tabşyryk alyp, Harut we Marut atly iki perişde ýörite iberilýär. Olar ilkibada oňat hem işleýärler. Yaňky iki perişde Zöhre (Nahid) atly gözel hem sazanda gelne aşyk bolup, ony azdyrmaga çalsypdyrlar. Zöhre Harutdyr Marudyň berýän azaryna çydaman, özünü gabahat işden saklamak üçin, gudrat bilen Asmana göterilipdir. Zöhre (Wenera) saýýarasynyň şöhlesiniň parlaklygy -da owadanlygyndanmyş. Şahyr şu rowaýaty göz öñünde tutan bolmagy hem mümkündür. Magtymgulyny öwreniş